

Tom IV C. Prawo spadkowe przedsiębiorców. Komentarz

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

WPROWADZENIE

Literatura: K. Alderson, *Understanding the Family Business*, New York 2011; M. Allerhand, *Kodeks handlowy. Komentarz*, Lwów 1935; K. Bartczak, *Cechy firmy rodzinnej*, PiZ 2018, t. XIX, Nr 7, cz. 3; J. Bieluk, *Umowa o zarząd sukcesyjny*, w: *Umowy dotyczące spadków. Komentarz praktyczny. Wzory przykładowych umów. Klauzule umowne. Orzecznictwo* (red. J. Bieluk, A. Doliwa), Warszawa 2022; J. Biernat, *Śmierć przedsiębiorcy a wygaśnięcie prokury*, w: *Wokół rekodyfikacji prawa cywilnego: prace jubileuszowe* (red. P. Stec, M. Załucki), Kraków 2015; P. Borkowski, *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, Warszawa 2011; W. Borysiak, *Dziedziczenie – konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013; L. Collins, *The Family Business*, w: L. Collins et al., *Modern Family Business: Relationships, Succession and Transitions*, New York 2012; S. Dudzik, *Zbycie przedsiębiorstwa a sukcesja praw i obowiązków wynikających z aktów administracyjnych*, PiP 1994, Nr 7–8; A. Dutta, *Warum Erbbrecht? Das Vermögensrecht des Generationenwechsels in funktionaler Betrachtung*, Tübingen 2014; T. Giaro, *Dekodyfikacja. Uwagi historyczno-teoretyczne*, w: *Dekodyfikacja prawa prywatnego. Szkice do portretu* (red. F. Longchamps de Bérier), Warszawa 2017; J. Głowacz, *Wykonawca testamentu w prawie polskim na tle porównawczym*, Poznań 2018; J. Górecki, *Prawo właściwe dla czynności prawnych związanych z zarządzeniem sukcesyjnym*, PPPM 2020, t. 26; K. Górniak, *Mandat na wypadek śmierci w prawie francuskim*, KPP 2019, Nr 4; *tenże*, *Trust w prawie polskim*, (w druku); *tenże*, *Ustawa o zarządzie sukcesyjnym w prawie prywatnym międzynarodowym*, MoP 2021, Nr 15; W. Kaliński, F. Zoll, *Pełnomocnictwo nie gasnące mimo śmierci mocodawcy*, Rej. 1994, Nr 3; M. Kłós, *Wspólność majątku spadkowego*, Warszawa 2004; P. Książek, *glosa do uchw. SN z 18.7.2012 r. III CZP 34/12*, Rej. 2013, Nr 5, s. 136–138; *tenże*, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017; *tenże*, *Przedsiębiorstwo wobec śmierci przedsiębiorcy*, w: *Prawo handlowe po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej* (red. W. Katner, U. Promińska), Warszawa 2010; *tenże*, *Zapis windykacyjny*, Warszawa 2012; P. Lepaulle, *Traité théorique et pratique des trusts en droit interne, en droit fiscal et en droit international*, Paris 1932; M. Margoński, *Uwagi do projektu założeń ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z sukcesją przedsiębiorstwa osoby fizycznej*, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/1/12286850/12360708/12360711/dokument236028.pdf> (dostęp: 21.2.2022 r.); Ł. Martyniec, *P. Rataj, Prawo jako narzędzie planowania sukcesji w firmie rodzinnej. Uwagi wprowadzające*, PiZ 2013, t. XIV, Nr 6, cz. 1; *ciż*, *Wybrane postulaty dotyczące zmian w przepisach prawa w zakresie ułatwienia sukcesji w firmach rodzinnych*, PiZ 2014, t. XV, Nr 7, cz. 1; S.L. McClure, J.L. Ward, C.E. Aronoff, *Family Business Succession: The Final Test of Greatness*, New York 2011; J. Ojczyk, *Firmy powołały ponad 10 tysięcy zarządców sukcesyjnych*, <https://www.prawo.pl/biznes/jak-dziala-ustawa-o-zaradzanie-sukcesyjnym-raport-prawopl-po-roku,495672.html> (dostęp: 6.10.2021 r.); K. Osajda, *Ustanowienie spadkobiercy w testamencie w systemach prawnych common law i civil law*, Warszawa 2009; *tenże*, *Wykonanie zobowiązań po śmierci przedsiębiorcy (zarząd sukcesyjny: nowa instytucja polskiego prawa spadkowego)*, w: *Wykonanie zobowiązań*. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Adamowi Brzozowskiemu (red. K. Bilewska, W. Krekora-Zajęc), Warszawa 2021; P. Pacek, *Wykonawca testamentu a zarząd sukcesyjny przedsiębiorstwem osoby fizycznej – wybrane zagadnienia*, Rej. 2019, Nr 6; M. Pazdan, *O rozgraniczaniu statutów i wysaniu regulacji prawnej (na przykładzie prawa stosowanego do oceny różnych aspektów powołania i funkcjonowania wykonawcy testamentu i zarządcy sukcesyjnego przedsiębiorstwem)*, PPPM 2020, t. 27; *tenże*, *Zarządca sukcesyjny a wykonawca testamentu*, w: *Ius est ars boni et aequi*. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Frąckowiakowi (red. A. Dańko-Roesler, M. Leśniak, M. Skory, B. Sołtys), Wrocław 2018; *tenże*, *Zarząd sukcesyjny – aspekty kolizyjnoprawne*, w: *Prawo handlowe. Między teorią, praktyką a orzecznictwem*. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Januszowi A. Strzępcie (red. P. Pinior), Warszawa 2019; S. Perrick, w: *Introduction to Dutch Law* (eds. J. Chorus, E. Hondius, V. Voermans), Alphen aan den Rijn 2016; A. Popovici, *Trust in Quebec and Czech Law – Autonomous Patrimonies?*, ERPL 2016, Nr 6; M. Rejmer, *Sukcesja biznesu i metody jej finansowania w sytuacji śmierci przedsiębiorcy – studium prawne*, PiZ 2015, t. XVI, Nr 7, cz. 1; R. Rykowski, *Pojęcie powiernictwa – konstrukcja prawna zarządu powierniczego*, Warszawa 2005; M. Rzewuski, *Umowa o zarząd spadkiem*, w: *Prawo kontraktów* (red. Z. Kuniewicz, D. Sokołowska), Warszawa 2017; K. Sařin, *Przedsiębiorstwa rodzinne – istota i zachowania statutowe*, Wrocław 2007; M. Smyk, *Pełnomocnictwo według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2010; Ł. Sułkowski, A. Marjański, *Firmy rodzinne. Jak osiągnąć sukces w sztafecie pokoleń*, Warszawa 2009; A. Surdej, K. Wach, *Przedsiębiorstwa rodzinne wobec wyzwań sukcesji*, Warszawa 2010; B. Swaczyna, *Warunkowe czynności prawne*, Warszawa 2012; P. Świąćicka, *Kodeks zdemitologizowany – metafora, w której ciałe zjemy*, w: *Dekodyfikacja prawa prywatnego. Szkice do portretu* (red. F. Longchamps de Bérier), Warszawa 2017; A.D. Szczygielski, *Pełnomocnicy handlowi*, w: *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego założona przez Henryka Konica*, t. 3,

Osobistości prawa – przedsiębiorstwo (red. *F. Zoll, J. Wasilkowski*), Warszawa 1937; *P. Widorski*, Prokura w spółce cywilnej, cz. I, PPH 2019, Nr 1; *tenże*, Prokura w spółce cywilnej, cz. II, PPH 2019, Nr 2; *M. Widz, M. Lewandowska*, Raport Instytutu Biznesu Rodzinnego – Preferencje sukcesyjne polskich przedsiębiorców rodzinnych, https://www.ibrpolska.pl/wp-content/uploads/2020/02/Raport_FACTS_Institut-Biznesu-Rodzinnego.pdf (dostęp: 6.4.2022 r.); *R. Wrzecień*, Sporządzenie zaświadczenia o wykonawcy testamentu jako czynność notarialna, *Rej.* 2009, Nr 7–8; *tenże*, Zarządca sukcesyjny przedsiębiorstwa w spadku, Warszawa 2020; *M. Zachariasiewicz*, Trust i inne stosunki powiernicze w prawie porównawczym i prawie prywatnym międzynarodowym, Katowice 2016; *M. Zięba, J. Wróbel*, Możliwość kontynuowania działalności gospodarczej zmarłego przedsiębiorcy przez jego spadkobierców w świetle nowelizacji KC oraz KSH, cz. I, *MoP* 2012, Nr 23; *ciż*, Możliwość kontynuowania działalności gospodarczej zmarłego przedsiębiorcy przez jego spadkobierców, w świetle nowelizacji KC oraz KSH, cz. II, *MoP* 2012, Nr 24; *Zmiana warty. Praktycznie o sukcesji w Twojej firmie* (red. *J. Miłaszewski, M. Ratajczyk, R. Szymkowiak*), Poznań 2019.

Spis treści

A. Prawo spadkowe przedsiębiorców 1

B. Sukcesja przedsiębiorstwa jako problem ekonomiczny i prawny 7

C. Transfer zarządzania 21

I. Wprowadzenie 21

II. Historia polskiej regulacji pośmiertnego zarządu przedsiębiorstwem 25

1. Regulacje i projekty międzywojenne 25
2. Nowelizacje w III RP 35
3. Pierwszy projekt przygotowany w Ministerstwie Rozwoju (2016 r.) – prokurent *mortis causa* 37
4. Drugi projekt przygotowany w Ministerstwie Rozwoju (2017 r.) – zarządca sukcesyjny 41

III. Zarząd sukcesyjny na tle prawnoporównawczym 44

IV. Założenia ZarządSukU 55

V. Miejsce ZarządSukU w systemie prawa 63

VI. Zarządca sukcesyjny 67

1. Wprowadzenie 67
2. Zarządca sukcesyjny jako urząd prywatny 68
3. Warunki i okres istnienia urzędu 75
4. Stosunki prawne zarządu sukcesyjnego 80
5. Stosunek kompetencyjny 84
6. Stosunek zobowiązaniowy 86
7. Status zarządcy sukcesyjnego i przedsiębiorstwa w spadku w prawie publicznym 91

VII. Zarządca sukcesyjny udziału w majątku wspólnym spółki cywilnej 93

VIII. Zarządzanie przedsiębiorstwem w spadku do dnia ustanowienia zarządu sukcesyjnego albo wygaśnięcia uprawnienia do powołania zarządcy sukcesyjnego (zachowawczy zarząd sukcesyjny) 109

IX. Tymczasowe wykonywanie praw z udziału zmarłego małżonka przedsiębiorcy w przedsiębiorstwie (tymczasowy przedstawiciel) 113

X. ZarządSukU w prawie prywatnym międzynarodowym 124

XI. ZarządSukU w prawie prywatnym międzynarodowym 139

XII. Ocena ZarządSukU 148

XIII. Problem zgodności z Konstytucją RP przepisów ZarządSukU dotyczących małżonka zmarłego przedsiębiorcy 171

XIV. Pośmiertny zarząd przedsiębiorstwem na podstawie innych instytucji prawnych 177

1. Wprowadzenie 177
2. Wykonawca testamentu (art. 986–990¹ KC) 180
3. Pełnomocnictwo trwające mimo śmierci i pełnomocnictwo na wypadek śmierci (art. 101 § 2 KC) 182
4. Prokura trwająca mimo śmierci przedsiębiorcy i prokura na wypadek śmierci 187
5. Kwestia praktycznej przydatności instytucji alternatywnych wobec zarządu sukcesyjnego 194
6. Zarządcy przedsiębiorstwa ustanawiani przez sąd 199

D. Transfer majątku 204

I. Wprowadzenie 204

II. Tytuł sukcesji przedsiębiorstwa *mortis causa* 206

1. Wprowadzenie 206
2. Dziedziczenie 207
3. Zapis zwykły 216
4. Zapis windykacyjny 223
5. Klauzule dziedziczności udziału 228
6. Darowizna na wypadek śmierci 232

III. Udokumentowanie praw sukcesora 238

IV. Wielość następców prawnych 246

V. Transfer innych elementów przedsiębiorstwa: stosunków umownych i decyzji administracyjnych 249

A. Prawo spadkowe przedsiębiorców

1. Prezentowany komentarz omawia przepisy regulujące **skutki prawne śmierci przedsiębiorcy w szerokim tego słowa znaczeniu, obejmującym również współnika spółki prawa handlowego**. Kontynuując założenia poprzednich tomów komentarza, wyjaśnia on treść przepisów prawa cywilnego – a w tym przypadku prawa spadkowego i handlowego – niezależnie od tego, w jakim akcie prawnym są one umiejscowione. Tom ten obejmuje przepisy dotyczące śmierci przedsiębiorcy znajdujące się w różnych ustawach.

2. „Prawo spadkowe przedsiębiorców” nie tworzy jakiegś precyzyjnie wyodrębnionej gałęzi prawa. Z punktu widzenia majątkowych skutków śmierci przedsiębiorcy znaczenie ma całe prawo cywilne (i wiele przepisów prawa publicznego), a w szczególności regulacja prawa spadkowego zawarta w KC, KPC i PrNot. Jest ona przedmiotem poprzednich tomów tej serii komentarzowej. W tym tomie wyselekcjonowano **przepisy, które w sposób szczególny odnoszą się do majątkowych skutków śmierci przedsiębiorcy**. Chodzi zatem o problematykę **sukcesji przedsiębiorstwa**. Jej unormowanie można uznać za szczególną część prawa spadkowego („**prawo spadkowe przedsiębiorców**”) albo – z nieco innego punktu widzenia – szczególną dziedzinę prawa handlowego („**handlowe prawo spadkowe**”). Składa się ona z kilku filarów, tworzących strukturę tego komentarza.

3. Pierwszym filarem jest uchwalona w 2018 r. **ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw**. Jej omówienie jest zasadniczą częścią tego komentarza. Trzonem tej ustawy jest regulacja **zarządu sukcesyjnego**. Komentarzem objęto więc też przepisy dotyczące zarządu sukcesyjnego, które zawarto w innych aktach prawnych (art. 181¹, art. 665¹–665⁵ KPC, art. 95z–95zl PrNot). ZarządSukcU jest **pierwszym w Polsce i jedynym aktem prawnym, który jest w całości poświęcony sukcesji przedsiębiorstwa**. Poświęcono jej zatem najważniejszą część tego wprowadzenia (zob. Nt 21 i n.).

4. Drugim filarem tego komentarza są rozmieszczone w różnych aktach prawnych przepisy regulujące **szczególne mechanizmy następstwa na wypadek śmierci w zakresie szeroko rozumianych elementów przedsiębiorstwa**. Dotyczy to w pierwszej kolejności uregulowanego w ZarządSukcU następstwa w zakresie **stosunków umownych** wiążących przedsiębiorcę (art. 30 ZarządSukcU), **stosunków pracy** (art. 31 ZarządSukcU) oraz **decyzji administracyjnych związanych z przedsiębiorstwem** (art. 36–45e ZarządSukcU). Kwestie te są też uregulowane przepisami innych ustaw, które wobec tego objęto tym komentarzem. Dotyczy to **skutków śmierci pracodawcy** (art. 63² KP), **przedsiębiorcy będącego stroną umowy o prowadzenie rachunku bankowego** (art. 59c PrBank), a także wykreślenia albo możliwości utrzymania **wpisu do CEIDG w przypadku śmierci przedsiębiorcy** (art. 30 CEIDGU).

5. Trzecim filarem komentarza są **przepisy prawa o niewypłacalności – prawa upadłościowego i prawa restrukturyzacyjnego – związane ze śmiercią przedsiębiorcy lub nabyciem spadku przez przedsiębiorcę**. Odnosi się to do unormowania upadłości przedsiębiorcy ogłaszanej po jego śmierci, czyli **upadłości post mortem** (art. 7, art. 11a, art. 418–425 PrUpad) oraz **nabycia spadku przez upadłego** (art. 119–123 PrUpad). Komentarz zawiera najobszerniejsze w literaturze polskiej omówienie tych zagadnień. Nabycie spadku w prawie restrukturyzacyjnym – w odniesieniu do postępowania sanacyjnego (art. 301–303 PrRestr) – jest uregulowane niemal identycznie jak w postępowaniu upadłościowym (art. 119–123 PrUpad), dlatego zdecydowano się na pominięcie tego zagadnienia. Przedstawiono natomiast dodatkowo **przepisy dotyczące skutków śmierci upadłego dla toczącego się postępowania upadłościowego** (art. 188 PrUpad) i **śmierci dłużnika dla toczącego się postępowania restrukturyzacyjnego** (art. 72 PrRestr).

6. Czwarty filar tego komentarza to **następstwo na wypadek śmierci w prawie spółek**. ZarządSukcU i inne wspomniane dotychczas przepisy dotyczą głównie śmierci osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. Komentarz ten przyjmuje natomiast szerszą perspektywę sukcesji przedsiębiorstwa, którą objęta jest też **problematyka śmierci wspólnika**. Dlatego w sposób nieporównywalnie bardziej szczegółowy od wszystkich dotychczasowych opracowań omówiono w nim przepisy poświęcone sukcesji po zmarłym wspólniku **spółki cywilnej** (art. 872 KC, a dodatkowo art. 46–48 ZarządSukcU), **spółek osobowych** (art. 58, 60, 80, 99, 101, 124, 148 KSH) oraz **spółek kapitałowych** (art. 183, 300⁴¹ KSH). Komentarze te kładą nacisk na – często pomijaną w opracowaniach prawnohandlowych – perspektywę ogólnego prawa spadkowego i jej relację do zasad i wartości realizowanych przez prawo spółek.

B. Sukcesja przedsiębiorstwa jako problem ekonomiczny i prawny

7. Wszystkie komentowane przepisy są ze sobą powiązane funkcjonalnie. Ich wspólnym celem – wysłowionym wyraźnie w tytule ZarządSukcU – jest **wpływ na sukcesję szeroko rozumianego przedsiębiorstwa**. Sukcesja przedsiębiorstwa w sensie prawnym oznacza nabycie przedsiębiorstwa przez następcę, czyli następstwo prawne mające za przedmiot przedsiębiorstwo (*asset deal*). Każde nabycie przedsiębiorstwa (art. 55² KC) oznacza jego sukcesję. W znaczeniu ekonomicznym sukcesją przedsiębiorstwa jest nie tylko nabycie przedsiębiorstwa w znaczeniu przedmiotowym (art. 55¹ KC), ale także np. nabycie pakietu kontrolnego udziałów w spółce kapitałowej (*share deal*), a niekiedy również łączenie się spółek kapitałowych (zwłaszcza przez przejęcie). Oba przedstawione ujęcia sukcesji nie wyczerpują jednak problemu sukcesji przedsiębiorstwa, który normują komentowane przepisy. Odnoszą się one głównie do transferu składników majątkowych tworzących przedsiębiorstwo. Sukcesja przedsiębiorstwa jest natomiast sprawą o wiele bardziej złożoną.

8. Sukcesję przedsiębiorstwa we właściwy sposób definiują nauki o zarządzaniu, wyróżniając **sukcesję w kontekście przedsiębiorstw rodzinnych**. Przedsiębiorstwem rodzinnym jest podmiot gospodarczy, w którym więcej niż jeden członek tej samej rodziny dysponuje majątkiem przedsiębiorstwa lub angażuje się w prowadzenie działalności gospodarczej (niezależnie od formy jej prowadzenia). Sukcesja w takim podmiocie oznacza zmianę pokoleniową po stronie osób zarządzających przedsiębiorstwem i dysponujących jego mieniem (zob. *K. Alderson, Understanding*, s. 7; *K. Bartczak, Cechy*, s. 71–83).

9. **Przedsiębiorstwo rodzinne nie jest w obecnym stanie prawnym kategorią prawnie doniosłą**. Ustawodawstwo zwykle nie posługuje się nią. Inaczej jest w niektórych systemach prawnych. Prawne pojęcie przedsiębiorstwa rodzinnego występuje np. we włoskim prawie prywatnym (jako *l'impresa familiare*) – definiuje je art. 230 bis KC wł. W polskim systemie prawnym kategoria przedsiębiorstwa rodzinnego może być **istotna z konstytucyjnego punktu widzenia**, ponieważ z art. 18 Konstytucji RP można wywodzić, że przedsiębiorstwa rodzinne podlegają szczególnej ochronie (uzasadniająca niekiedy ingerencje w niektóre prawa konstytucyjnie chronione).

10. Z punktu widzenia nauk ekonomicznych, przedsiębiorstwa rodzinne mają szczególne właściwości, które odróżniają je od innych przedsiębiorstw (zob. *L. Collins, The Family Business*, s. 11–27; *K. Bartczak, Cechy*, s. 71–83). Z jednej strony, są to ich **zalety (przewagi konkurencyjne)**, takie jak:

- 1) zorientowanie na osiągnięcie długofalowego sukcesu i budowanie stabilnej pozycji rynkowej;
- 2) większa motywacja właścicieli do podejmowania pracochłonnych działań;
- 3) powiązanie osób zarządzających przedsiębiorstwem wspólnie podzielanymi wartościami rodzinnymi;

- 4) większa odporność na kryzys;
- 5) mniej zbiurokratyzowana struktura organizacyjna;
- 6) większe możliwości pozyskiwania kapitału i samoczynne (oparte na więziach rodzinnych) wykształcanie następców jako przyszłej kadry zarządzającej.

11. Z drugiej strony, przedsiębiorstwa rodzinne **charakteryzują się zwykle następującymi obciążeniami:**

- 1) nadmierna skłonność do konsumpcji wypracowanych zysków (zamiast ich reinwestowania);
- 2) nepotyzm (rozumiany jako promowanie osób bliskich, zamiast osób najbardziej uzdolnionych);
- 3) skłonność do popadania w konflikty.

12. Ta ostatnia wada przedsiębiorstw rodzinnych – czyli konfliktowość – ujawnia się najczęściej z powodu sukcesji. **Dla przedsiębiorstwa rodzinnego sukcesja stanowi jedno z kluczowych wyzwań.** Sukcesja takiego przedsiębiorstwa jest niezbędna, jeśli ma ono przetrwać więcej niż jedno pokolenie.

12.1. Zob. *K. Safin*, *Przedsiębiorstwa rodzinne*, s. 137–149; *Ł. Sułkowski, A.J. Marjański*, *Firmy rodzinne*, s. 37–39; *K. Bartczak*, *Cechy*, s. 71–83.

13. **Sukcesja przedsiębiorstwa rodzinnego polega na przekazaniu go przez starsze pokolenie młodszemu** (*L. Collins*, *The Family Business*, s. 28). Ułatwienie albo ochrona tak rozumianej sukcesji jest celem wprowadzenia zarządu sukcesyjnego i innych rozwiązań przewidzianych w ZarządSukcU. Na tak pojętą sukcesję wpływają też inne przepisy objęte tym komentarzem i to ona jest zjawiskiem, które pozwoliło powiązać je ze sobą w wymiarze funkcjonalnym.

14. Na pytanie, co konkretnie jest przedmiotem sukcesji przedsiębiorstwa rodzinnego, można udzielić dwóch różnych odpowiedzi. Pierwsza z nich to odpowiedź ekonomiczna. **Sukcesja przedsiębiorstwa oznacza w tym znaczeniu wieloetapowy proces – a niekiedy planowany projekt – polegający na transferze własności, uprawnień, zarządzania (władzy), wiedzy i wartości związanych z przedsiębiorstwem** (*A. Surdej, K. Wäch*, *Przedsiębiorstwa rodzinne*, s. 54–55). Zadaniem przedsiębiorcy planującego sukcesję jest wykształcić następcę, który obejmie majątek przedsiębiorstwa, będzie nim samodzielnie zarządzał, a ponadto uzyska wiedzę i umiejętności poprzednika w zakresie prowadzenia działalności.

15. Druga możliwa odpowiedź to odpowiedź prawnicza. Przekazywanie wiedzy, umiejętności i wartości, które towarzyszą przedsiębiorcy, pozostaje poza jej granicami, nie podlegając regulacji prawnej, lecz relacjom rodzinnym. **Sukcesja w rozumieniu prawniczym polega na przejęciu przez następcę praw i obowiązków służących prowadzeniu działalności gospodarczej (transfer majątku) oraz umożliwieniu mu kontynuowania działalności z wykorzystaniem tych składników (transfer zarządzania).** Sukcesja przedsiębiorstwa jest zatem procesem polegającym na przekazaniu majątku przedsiębiorstwa i zarządu nad nim.

16. **Sukcesja przedsiębiorstwa dotyczy zarówno przekazania majątku, jak i zarządzania. W zakresie transferu zarządzania na wypadek śmierci przedsiębiorcy kluczowe znaczenie ma obecnie zarząd sukcesyjny.** Są jednak inne rozwiązania prawne, które mogą zostać użyte w celu przekazania zarządu nad przedsiębiorstwem kolejnemu pokoleniu, jak w szczególności wykonawca testamentu (art. 988 i n. KC) i pełnomocnik działający mimo śmierci przedsiębiorcy (art. 101 § 2 KC). Tego typu instytucje mogą służyć do tego, by przedsiębiorstwo miało opiekuna przez pewien czas po śmierci przedsiębiorcy.

17. W zakresie transferu majątku przedsiębiorstwa nowo wprowadzona ZarządSukcU ma niewielkie znaczenie. **W nieznacznym stopniu ingeruje w sposób i zakres przekazania następcy szeroko rozumianego majątku przedsiębiorstwa.** Czyni to wyłącznie w odnie-

sieniu do umów związanych z przedsiębiorstwem (art. 30–31 ZarządSukcU, ZarządSukcU wprowadzający art. 59c PrBank), decyzji i wpisów do rejestrów dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej (art. 36–45e ZarządSukcU), działu spadku obejmującego przedsiębiorstwo (art. 62 pkt 2–4 ZarządSukcU wprowadzające art. 1037 § 3, art. 1038 § 3 i art. 1038¹ KC) oraz stosunków pracy (art. 31 i 65 ZarządSukcU zmieniający art. 63² KP). Nabycie przedsiębiorstwa przez następcę odbywa się na zasadach dotychczasowych, np. na podstawie dziedziczenia lub zapisu windykacyjnego.

18. Sukcesji przedsiębiorstwa nie trzeba przeprowadzać dopiero na wypadek śmierci właściciela. Odpowiedzialny przedsiębiorca powinien przekazać przedsiębiorstwo przygotowanemu do tego następcy za swojego życia (*S.L. McClure, J.L. Ward, C.E. Aronoff, Family Business Succession*, s. 45). Wykorzystuje się w tym celu zwyczajne instrumenty prawa zobowiązań, prawa rzeczowego i prawa spółek (np. darowizna przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 55¹ KC albo darowizna udziału w spółce, przekształcenie jednoosobowej działalności gospodarczej w spółkę z o.o., założenie nowej spółki). W razie sukcesji przeprowadzonej efektywnie za życia przedsiębiorcy regulacje ZarządSukcU i inne przepisy dotyczące śmierci przedsiębiorcy tracą na znaczeniu.

19. Komentowane regulacje pomagają, gdy sukcesja nie została przeprowadzona za życia przedsiębiorcy (z dowolnej przyczyny). W szczególności **zarząd sukcesyjny może być postrzegany jako rozwiązanie awaryjne**, które zapewnia przedsiębiorstwu opiekę do czasu, gdy wyjaśni się sytuacja prawnosпадkowa. Dobrze przygotowany projekt sukcesji nie powinien jednak zakładać tego rodzaju niejasności, których najłatwiej jest uniknąć właśnie wtedy, gdy sukcesję zakończono jeszcze za życia przedsiębiorcy.

19.1. Zob. *Ł. Martyniec, P. Rataj*, Ustawa o zarządzie sukcesyjnym, s. 53–56; Planowanie sukcesyjne (red. *A. Mariański*), s. 15–21.

20. Sukcesja jako problem ekonomiczny dotyczy przedsiębiorstw o jakimkolwiek rozmiarze i prowadzonych w jakiegokolwiek formie prawnej. Nie brakuje przedsiębiorstw rodzinnych będących spółkami kapitałowymi, nie wyłączając koncernów o międzynarodowym zasięgu (zob. *K. Alderson, Understanding*, s. 7–14). Zarządca sukcesyjny i inne rozwiązania przewidziane w ZarządSukcU ich jednak nie obejmują. **Przepisy te przeznaczono dla osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą indywidualnie** (w postaci tzw. jednoosobowej działalności gospodarczej) lub ewentualnie w ramach spółki cywilnej, a zatem siłą rzeczy głównie dla małych i średnich przedsiębiorstw (z wyjątkiem art. 45a–45e ZarządSukcU). **Następstwo w prawie spółek na wypadek śmierci odbywa się na innych zasadach, które szeroko omówiono w tym opracowaniu.** Realizowane za życia wspólnika polega zwykle na przenoszeniu udziałów na następcę (np. w drodze darowizny) albo zakładaniu nowych spółek, lub przekształcaniu istniejących. Dla następstwa *mortis causa* punktem wyjścia są natomiast **postanowienia w umowie spółki (tzw. klauzule następstwa)**, które umożliwiają przejście statusu wspólnika, na wypadek jego śmierci, na inną osobę (art. 872 KC, art. 60, art. 183, art. 300³¹ KSH) oraz **ogólne tytuły następstwa w prawie spadkowym** (takie jak dziedziczenie, zapis zwykły i zapis windykacyjny).

C. Transfer zarządzania

I. Wprowadzenie

21. Transfer zarządzania jest częścią procesu sukcesji przedsiębiorstwa *mortis causa*, którego celem jest **złagodzenie negatywnych następstw śmierci przedsiębiorcy w postaci braku zarządcy sprawującego opiekę nad przedsiębiorstwem**. Osierocenie przedsiębiorstwa

w wyniku śmierci przedsiębiorcy może powodować **zastój w działalności przedsiębiorstwa**. Zastój ten może trwać aż do wyjaśnienia sytuacji prawnosпадkowego (np. przez wydanie dokumentu potwierdzającego status spadkobiercy albo dokonanie działu spadku). Im ten czas jest dłuższy, tym mniejsza szansa, że przedsiębiorstwo przetrwa.

22. Problem osierocenia przedsiębiorstwa jest **szczególnie dotkliwy dla przedsiębiorstw prowadzonych przez osobę fizyczną**. Przedsiębiorca, przed swoją śmiercią, był najczęściej jedynym zarządcą takiego przedsiębiorstwa. Problem ten jest poważny również w przypadku spółek tworzonych przez osoby fizyczne, w szczególności **spółek cywilnych i osobowych**. Zarządzanie przedsiębiorstwem należy tam bowiem do wspólników. Kwestia transferu zarządzania jest natomiast mniej paląca w przypadku **spółek kapitałowych**. Mają one wyspecjalizowanych zarządców (członków zarządu, rady nadzorczej), którzy zapewniają przedsiębiorstwu ciągłość funkcjonowania mimo śmierci wspólnika. Mimo to pewność co do tego, kto ma status wspólnika (i stąd np. może uczestniczyć w powoływaniu członków zarządu albo rady nadzorczej), bywa istotna również w przypadku spółek kapitałowych (zwłaszcza w niewielkich spółkach wykazujących funkcjonalnie cechy spółek osobowych).

23. Do rozwiązania problemu osierocenia przedsiębiorstwa w wyniku śmierci przedsiębiorcy mogą służyć **instrumenty prawne polegające na powoływaniu zewnętrznych zarządców przedsiębiorstwa**, a w szczególności takich, których kompetencje powstają na wypadek śmierci przedsiębiorcy lub trwają mimo tej śmierci. Chodzi tu o takie instytucje jak w szczególności **wykonawca testamentu** (art. 988 i n. KC) i **pełnomocnik działający mimo śmierci przedsiębiorcy** (art. 101 § 2 KC). Zapewniają one, by przedsiębiorstwo miało opiekuna przez pewien czas po śmierci przedsiębiorcy.

24. Do katalogu tych instytucji dołączył niedawno **zarząd sukcesyjny**. Jest on uregulowany w ZarządSukcU, która stanowi zarazem jedyny jak dotąd akt prawny, który jest w całości poświęcony problematyce sukcesji przedsiębiorstwa. Komentarz do tej ustawy jest też rdzeniem prezentowanego opracowania. Konieczne jest zatem szczególne i wyczerpujące wprowadzenie do ZarządSukcU, uwzględniające również tło historycznoprawne i prawno-porównawcze.

II. Historia polskiej regulacji pośmiertnego zarządu przedsiębiorstwem

1. Regulacje i projekty międzywojenne

25. W historii naszego ustawodawstwa przed wprowadzeniem zarządu sukcesyjnego można wyróżnić jedną instytucję prawną, która była **przeznaczona wyłącznie do zapewnienia przedsiębiorstwu zarządu po śmierci przedsiębiorcy**. Chodzi o **pełnomocnika przedsiębiorstwa spadkowego**, uregulowanego najpierw w art. 44–46 dekretu Naczelnika Państwa z 7.2.1919 r. o rejestrze handlowym (Dz.U. z 1919 r. Nr 14, poz. 164 ze zm.), a następnie w art. XVIII PWKH.

26. Pełnomocnika przedsiębiorstwa spadkowego ustanawiali w zasadzie spadkobiercy zmarłego kupca. Zgodnie z art. XVIII § 1 PWKH, w razie śmierci kupca spadkobiercy i ich prawni przedstawiciele powinni zawiadomić o tym właściwy SO. Powinni też – „o ile możności jednocześnie” – **oświadczyć, kto i w ciągu jakiego czasu będzie w charakterze pełnomocnika zarządzał przedsiębiorstwem spadkowym** oraz określić zakres pełnomocnictwa lub też oświadczyć, że przedsiębiorstwo zawieszają. Jeżeli natomiast wśród spadkobierców była osoba nieletnia, a odziedziczone przez nią przedsiębiorstwo miało być nadal prowadzone, **rada rodzinna wybierała pełnomocnika do prowadzenia przedsiębiorstwa w imieniu nieletniego i określała zakres jego pełnomocnictwa** (art. XVIII § 2 zd. 1 PWKH). Uchwała rady rodzinnej podlegała zatwierdzeniu przez SO (art. XVIII § 2 zd. 2 PWKH).

27. Pełnomocnikiem przedsiębiorstwa spadkowego mogła być dowolna osoba (należąca do kręgu spadkobierców lub nie), a jego powołanie nie było uważane za przyjęcie spadku (art. XVIII § 1 zd. 3 PWKH). Zgodnie z art. XVIII § 3 PWKH, spadkobiercy lub ich prawni przedstawiciele powinni byli zgłosić do rejestru handlowego otwarcie spadku oraz ustanowienie omawianego pełnomocnictwa. Pełnomocnik przedsiębiorstwa spadkowego był upoważniony i zobowiązany do zarządzania przedsiębiorstwem w czasie, w którym nie było możliwe bezpośrednie zarządzanie nim przez samych spadkobierców (ze względu na brak przyjęcia spadku albo ich niepełnoletniość).

28. Pełnomocnika przedsiębiorstwa spadkowego mogli odwołać tylko wszyscy spadkobiercy łącznie, a pełnomocnika działającego w imieniu małoletniego mogła odwołać tylko rada rodzinna, która go ustanowiła. Pozycja takiego pełnomocnika – względem spadkobierców – była więc stosunkowo silna. Poza przypadkiem odwołania, pełnomocnictwo wygasało, gdy ustawały przyczyny jego ustanowienia. Pełnomocnictwo ustanowione przez samych spadkobierców wygasało z powodu przyjęcia spadku przez wszystkich spadkobierców. Wówczas ustawała niejasność kompetencyjna uzasadniająca powołanie pełnomocnika, a ewentualnie kontynuowanie przedsiębiorstwa należało już do samych spadkobierców. Z kolei pełnomocnik przedsiębiorstwa spadkowego działający w imieniu małoletniego tracił umocowanie dopiero z chwilą osiągnięcia przez mocodawcę pełnoletniości.

29. Zakres umocowania pełnomocnika przedsiębiorstwa spadkowego mógł być dowolny i wynikał wyłącznie z oświadczeń osób uprawnionych do jego powołania. Przepisy o pełnomocniku przedsiębiorstwa spadkowego stosowało się odpowiednio w razie śmierci wspólnika spółki jawnej lub komandytowej (art. XVIII § 5 PWKH). W zakresie nieuregulowanym przez art. XVIII PWKH do pełnomocnika przedsiębiorstwa spadkowego stosowano ogólne reguły prawa cywilnego (np. co do skutków przekroczenia umocowania lub odpowiedzialności odszkodowawczej).

29.1. Na temat pełnomocnika przedsiębiorstwa spadkowego zob. *M. Allerhand*, Kodeks handlowy, s. 1072–1073; *A.D. Szczygielski*, Pełnomocnicy handlowi, s. 1606–1609.

30. Pełnomocnik przedsiębiorstwa spadkowego został wprowadzony u progu niepodległości na podstawie art. 44–46 dekretu Naczelnika Państwa z 7.2.1919 r. o rejestrze handlowym (Dz.U. z 1919 r. Nr 14, poz. 164 ze zm.). Zgodnie z art. 1 przepisów przechodnich dekretu z 7.2.1919 r. przepisy w nim zawarte (a w tym dotyczące pełnomocnika przedsiębiorstwa spadkowego) obowiązywały tylko na obszarze „zaboru rosyjskiego, który znajdował się pod rządem kodeksu handlowego francuskiego”, czyli na terytorium dawnego Królestwa Kongresowego. Moc obowiązującą tego dekretu (łącznie z jego art. 44–46) rozciągnięto najpierw na ziemie, które przyłączono do Rzeczypospolitej po wojnie polsko-bolszewickiej, czyli na województwa: nowogródzkie, poleskie, wołyńskie i wschodnie połacie województwa białostockiego (§ 1 rozp. RM z 6.3.1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia dekretu o rejestrze handlowym i ustawy o spółdzielniach na województwa: nowogródzkie, poleskie i wołyńskie oraz na powiaty: białowieski, grodzieński i wołkowyski województwa białostockiego, Dz.U. z 1922 r. Nr 21, poz. 170). Następnie stosowanie dekretu rozszerzono na Ziemię Wileńską, czyli późniejsze województwo wileńskie (rozp. RM z 10.8.1922 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustaw: o zatwierdzaniu i zmianie statutów spółek akcyjnych i o spółdzielniach oraz dekretu o rejestrze handlowym na Ziemię Wileńską, Dz.U. z 1922 r. Nr 74, poz. 668).

31. Przepisy art. 44–46 dekretu z 7.2.1919 r. zostały formalnie uchylone wraz z wprowadzeniem KH, jednak ich treść powtórzono dosłownie w omówionym powyżej art. XVIII PWKH. Wbrew jego umiejscowieniu, art. XVIII PWKH nie był przepisem międzyczasowym, przejściowym ani dostosowującym. Trwale regulował on skutki śmierci przedsiębiorcy, lecz

z terytorialnym ograniczeniem jego obowiązywania do obszaru mocy dawnego prawa francuskiego i rosyjskiego. Chodziło więc o ziemie dawnego Królestwa Kongresowego i dawnego zaboru rosyjskiego w zakresie, w jakim znalazły się one w granicach II Rzeczypospolitej. **Art. XVIII PWKH uchylono w 1946 r. (na podstawie art. VI pkt 3 PWPrSpadD) w związku z unifikacją prawa spadkowego.**

32. Ograniczenie obowiązywania uchwalonych w 1919 r. przepisów o rejestrze handlowym (a w tym przepisów o pełnomocniku przedsiębiorstwa handlowego) do obszaru, na którym obowiązywało dawniej prawo francuskie i rosyjskie, wynikało z braku potrzeby ingerowania w prawo handlowe obowiązujące na terenie pozostałych zaborów (czyli niemieckie i austriackie). Prawo handlowe Niemiec (Handelsgesetzbuch z 10.5.1897 r., <https://www.gesetze-im-internet.de/hgb/>, dostęp: 10.4.2022 r.) i Austrii (Allgemeine Handelsgesetzbuch z 17.12.1862 r., Reichsgesetzblatt 1/1863 r.) było zaawansowane nie tylko na tle prawa rosyjskiego, lecz również przestarzałego francuskiego Code de commerce z 1807 r. (https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/, dostęp: 10.4.2022 r.). Niemiecki HGB i austriacki AHGB uchylono dopiero wraz z ujednoczeniem prawa handlowego w odrodzonym państwie polskim na mocy KH. **Nieoczekiwanym następstwem wcześniejszej tymczasowej potrzeby prawnej dotyczącej ziem objętych regulacją dekretu o rejestrze handlowym było pozostawienie partykularnego charakteru instytucji pełnomocnictwa dotyczącego przedsiębiorstwa spadkowego.** Choć z powodzeniem mogłaby zostać rozciągnięta na terytorium całej Polski, nawet w jednolitym polskim prawie handlowym pozostawiono ją jedynie dla części terytorium Polski ze względu na to, że jej wprowadzenie w 1919 r. było ograniczone do tej części.

33. Na wysokie uznanie zasługuje uwrażliwienie międzywojennej Komisji Kodyfikacyjnej RP na problem pośmiertnego zarządu przedsiębiorstwem. Wyrażono je ponadto w projektowanej regulacji zabezpieczenia spadku. **W projekcie przepisów o postępowaniu spadkowym przewidziano, że jeżeli w skład spadku wchodzi przedsiębiorstwo zarobkowe, gospodarstwo rolne albo nieruchomości, organ, wykonywający postanowienie o zabezpieczeniu, może w razie potrzeby ustanowić tymczasowego zarządcę (zob. art. 18 Projektu księgi drugiej Kodeksu postępowania niespornego. Rozdział o postępowaniu spadkowym, Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Postępowania Niespornego 1939. Zeszyt 2, Warszawa 1939, s. 10–11).**

34. Przepis ten znalazł się jeszcze w prawie zunifikowanym (art. 21 PostSpadk), co wynikało zapewne z nieuwagi i – charakterystycznego dla ówczesnego procesu unifikacji prawa cywilnego – pośpiechu w przepisywaniu projektów przygotowanych w okresie międzywojennym. W socjalistycznej rzeczywistości na szczególną troskę o zarząd przedsiębiorstwem po śmierci przedsiębiorcy nie mogło być miejsca. Podobne rozwiązanie nie znalazło się zatem w uchwalonym w 1964 r. KPC.

2. Nowelizacje w III RP

35. Rozwiązanie przewidziane w art. 18 projektu ks. II Kodeksu postępowania niespornego Komisji Kodyfikacyjnej RP (przejęte potem do art. 21 PostSpadk) powróciło do polskiego systemu prawnego niedawno. Na podstawie art. 2 pkt 5 ustawy z 20.3.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 539) uchwalono art. 636 KPC w nowym brzmieniu. **Art. 636 § 3 KPC stanowi obecnie, że ustanowienie zarządu tymczasowego może nastąpić tylko wtedy, gdy zabezpieczeniu podlega przedsiębiorstwo, gospodarstwo rolne albo prawo majątkowe wymagające zabezpieczenia (przez ustanowienie zarządu tymczasowego (zob. Nt 200–203)).** Jest on oczywiście niemal dosłownie oparty na projekcie międzywojennym.

36. Zamiar ułatwienia zarządzania przedsiębiorstwem po śmierci spadkodawcy towarzyszył również **nowelizacji przepisów o wykonawcy testamentu przeprowadzonej w 2011 r.** (przeprowadzonej na mocy ustawy z 18.3.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2011 r. Nr 85, poz. 458). Wprowadzono wówczas możliwość powołania kilku wykonawców testamentu (art. 986 § 1 KC), przyznania zarządcy wyłącznie prawa do zarządzania zorganizowaną częścią lub oznaczonym składnikiem spadku (art. 986¹ KC), co odnosi się do przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części. Dodano także możliwość powołania wykonawcy testamentu do sprawowania zarządu przedmiotem zapisu windykacyjnego (art. 990¹ KC), którym w świetle art. 981¹ § 2 KC mogą być przedsiębiorstwo, udziały w spółkach kapitałowych oraz ogół praw i obowiązków współnika spółki osobowej, ale nie ogół praw i obowiązków współnika spółki cywilnej (zob. Nt 180).

3. Pierwszy projekt przygotowany w Ministerstwie Rozwoju (2016 r.) – prokurent *mortis causa*

37. W Ministerstwie Rozwoju 24.6.2016 r. opublikowano wyniki prac **nad projektem ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z sukcesją przedsiębiorstwa osoby fizycznej** [legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12286850/katalog/12360708#12360708 (dostęp: 21.2.2022 r.)]. Prace te były częścią ogłoszonej przez ówczesnego wicepremiera i Ministra Rozwoju, Mateusza Morawieckiego, **Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (tzw. Planu Morawieckiego)**.

37.1. Zob. Ministerstwo Rozwoju, Plan na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, Informacja prasowa, 16.2.2016 r., s. 3–4, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/plan-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju> (dostęp: 6.5.2020 r.).

38. W założeniach projektu z 24.6.2016 r. zaproponowano:

- 1) wprowadzenie **instytucji „prokurenta *mortis causa*”**, który powinien zarządzać przedsiębiorstwem po śmierci przedsiębiorcy będącego osobą fizyczną. Jego ustanowienie następowaloby w drodze czynności prawnej dokonanej przez przedsiębiorcę na zasadach dotyczących zwykłej prokury lub w testamencie. Alternatywnie, w ciągu miesiąca po śmierci przedsiębiorcy prokurenta *mortis causa* mogliby ustanowić potencjalni spadkobiercy zmarłego przedsiębiorcy lub sąd. Prokurent *mortis causa* podlegały wpisowi do CEIDG. Miał on zarządzać częścią spadku obejmującą przedsiębiorstwo do chwili dokonania działu spadku na zasadach zbliżonych do tych, które dotyczą kuratora spadku. Regulacja prokurenta *mortis causa* miała się znaleźć w Dziale VI („Przedstawicielstwo”) Tytułu IV („Czynności prawne”) Ks. I („Część ogólna”) KC po przepisach dotyczących prokury (art. 109¹–109⁹ KC) – zob. s. 4–7 założeń projektu;
- 2) możliwość posługiwania się firmą zmarłego przedsiębiorcy przez prokurenta *mortis causa* (zob. s. 4 założeń projektu);
- 3) zapewnienie prokurentowi *mortis causa* dostępu do rachunku bankowego należącego do zmarłego przedsiębiorcy (zob. s. 8–9 założeń projektu);
- 4) wprowadzenie możliwości dokonania częściowego działu spadku (przez zmianę art. 1038 KC), jeżeli w skład spadku wchodzi przedsiębiorstwo (zob. s. 9 założeń projektu);
- 5) wprowadzenie obowiązku sprzedaży przedsiębiorstwa (w całości) przez gminę lub Skarb Państwa, które odziedzyczyły je z mocy ustawy; w tej sytuacji pracownikom przedsiębiorstwa przysługiwałoby prawo pierwokupu (zob. s. 9 założeń projektu);
- 6) nabywanie przez następców prawnych zmarłego przedsiębiorcy uprawnień i obowiązków z decyzji administracyjnych wydanych wobec zmarłego przedsiębiorcy, które nie zależą od przymiotów ściśle osobistych (zob. s. 10–11 założeń projektu);
- 7) możliwość posługiwania się przez prokurenta *mortis causa* NIP i REGON zmarłego przedsiębiorcy (s. 12–13 założeń projektu);

8) kontynuacja umów będących podstawą do otrzymania pomocy publicznej przez przedsiębiorcę po jego śmierci (s. 13 założeń projektu);

9) przyznanie prokurentowi *mortis causa* prawa do reprezentacji spadkobierców w postępowaniach administracyjnych i sądownoadministracyjnych (s. 13 założeń projektu).

39. Dnia 5.8.2016 r. odbyła się konferencja uzgodnieniowa dotycząca tego projektu. Niedługo później został on jednak wycofany. W jego miejsce w Ministerstwie Rozwoju podjęto prace nad projektem ZarządSukcU. Pomysł wprowadzenia prokurenta *mortis causa* był obarczony pewnymi wadami (trudno jednak oceniać szczegóły, ponieważ ostatecznie nie sformułowano konkretnych przepisów). Nie było jasne jego stanowisko prawne, skoro z jednej strony miał to być prokurent (będący odmianą przedstawiciela, czyli zastępcy bezpośredniego), a z drugiej strony, jak głosiły założenia, miał on działać w imieniu własnym. Wątpliwa była również relacja między zwykłą prokurą a projektowaną prokurą *mortis causa*. Zob. *M. Margoński, Uwagi do projektu, passim*.

40. Generalnie jednak na pozytywną ocenę zasługiwało to, że w ramach regulacji prokury *mortis causa* usiłowano uzgodnić nowe rozwiązanie z ogólnymi regułami prawa cywilnego. Miało ono być unormowane w KC jako postać prokury. Nie zakładano natomiast tworzenia autonomicznych pojęć w rodzaju „przedsiębiorstwa w spadku czy „właściciela przedsiębiorstwa w spadku”. Takiego zamierzenia zabrakło przy projektowaniu ZarządSukcU.

4. Drugi projekt przygotowany w Ministerstwie Rozwoju (2017 r.) – zarządca sukcesyjny

41. Dnia 14.7.2017 r. opublikowano **projekt ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej**. Zob. <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12300657> (dostęp: 21.2.2022 r.).

42. Po konsultacjach publicznych i opiniowaniu (w tym konferencji uzgodnieniowej, która odbyła się 8.9.2017 r.) RM w lutym 2018 r. uchwaliła projekt ustawy i trafił on do Sejmu (Druk sejmowy Nr 2293 VIII kadencji). Sejm uchwalił ZarządSukcU 7.6.2018 r., po czym Senat uchwalił poprawki zaakceptowane następnie przez Sejm. Ustawa została podpisana przez Prezydenta RP dnia 25.7.2018 r.

43. ZarządSukcU była dotychczas nowelizowana jeden raz. Na podstawie art. 66 OgrObcRegU **dodano przepisy o tymczasowym przedstawicielu (art. 60a–60j ZarządSukcU) i wprowadzono przepisy pozwalające na przeniesienie praw i obowiązków wynikających z decyzji związanej z przedsiębiorstwem także na nabywcę przedsiębiorstwa w drodze umowy między żyjącymi (art. 45a–45e ZarządSukcU). Uregulowano ponadto wyłączenie stosowania art. 98 § 2 i art. 159 § 1 KRO w odniesieniu do dzieci pozostających pod władzą rodzicielską i osoby pozostającej pod opieką, uczestniczących w powołaniu zarządcy sukcesyjnego (art. 12 ust. 5 zd. 2 ZarządSukcU). Przy okazji tej nowelizacji zmieniono również tytuł ustawy i unormowany w art. 1 ZarządSukcU przedmiot jej regulacji, dostosowując je do nowych rozwiązań (wykraczających poza regulację „zarządu sukcesyjnego przedsiębiorstwem osoby fizycznej”) Historię prac legislacyjnych nad ZarządSukcU szczegółowo przedstawił *R. Wrzecień*, Zarządca sukcesyjny, s. 60–65.**

III. Zarząd sukcesyjny na tle prawnoporównawczym

44. Instytucja zarządcy sukcesyjnego nie była bezpośrednio wzorowana na żadnej instytucji uregulowanej w innym systemie prawnym. Uzasadnienie projektu ustawy nie wskazuje, by przed jej uchwaleniem przeprowadzono szerszą analizę prawnoporównawczą.

44.1. W literaturze analizę prawnoporównawczą zarządu sukcesyjnego przeprowadził R. Wrzecień, Zarządca sukcesyjny, s. 24–39.

44.2. Z kontroli NIK dotyczącej także prac nad projektem ZarządSukU wynika, że: „dokonana w tym okresie analiza prawodawstwa wybranych krajów europejskich nie doprowadziła do wskazania koncepcji, która mogłaby być wykorzystana w polskim prawie. Analizie poddano rozwiązania funkcjonujące we Francji i na Ukrainie, a także w systemach niemieckim, austriackim i szwajcarskim. Wynik przeprowadzonych analiz zamieszczono w Teście Regulacyjnym. Wynikało z niego, że Polskę, na tle innych krajów, wyróżnia fakt, że osoby fizyczne mogą prowadzić działalność na podstawie wpisu do CEIDG także na bardzo dużą skalę. W innych krajach Europy Zachodniej, z formy tej korzystają raczej drobni przedsiębiorcy, najczęściej w ramach samozatrudnienia” [NIK, Działania organów państwa wobec problematyki dziedziczenia przedsiębiorstw – informacja o wynikach kontroli, 27.7.2018 r., <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/17/115/LLO/> (dostęp: 21.2.2022 r.), s. 21]. Nie wiadomo, co tego rodzaju wnioski mają wspólnego z problematyką sukcesji przedsiębiorstwa. Trudno zresztą mieć zaufanie do jakości przeprowadzonej przez NIK analizy prawodawstwa – m.in. – francuskiego, jeżeli nie dostrzeżono w tej analizie niemal bliźniaczej względem zarządcy sukcesyjnego instytucji prawa francuskiego, którą jest *mandat á effet posthume* (o którym zob. Nt 45–48). Również ekspertyza naukowa opracowania na zlecenie NIK pt. „Sukcesja przedsiębiorstw prowadzonych przez osoby fizyczne na gruncie ustawodawstwa wybranych jurysdykcji” (zob. *ibidem*, s. 63–67) pozostawia wiele do życzenia. Opiera się ona głównie na opracowaniach popularnonaukowych (co do prawa austriackiego i amerykańskiego), a w zakresie prawa szwajcarskiego nie wykorzystano żadnej literatury (nawet popularnonaukowej). NIK nie zleciła żadnych badań dotyczących prawa francuskiego, co biorąc pod uwagę modelowe znaczenie tego systemu dla kontynentalnych systemów prawnych (także dla prawa polskiego) jest wyrazem niesumienności porównywalnej do tej, którą można zarzucić podmiotom przez nią kontrolowanym.

45. Dokonanie analizy prawnoporównawczej w obrębie europejskich systemów prawnych pozwala na wniosek, że **zarząd sukcesyjny – w zakresie funkcji i treści rozwiązań prawnych – jest bliski instytucji mandatu na wypadek śmierci (*mandat á effet posthume*), którą w 2006 r. wprowadzono do prawa francuskiego (art. 812–812-7 KC franc.).**

45.1. Zob. szczegółowe omówienie francuskiego mandatu na wypadek śmierci i cytowaną tam literaturę francuską – K. Górniak, Mandat, s. 919–939 (wraz z tłumaczeniem przepisów prawa francuskiego na język polski – *ibidem*, s. 1023–1026), a także R. Wrzecień, Zarządca sukcesyjny, s. 33–39.

45.2. Łącznie z mandatem na wypadek śmierci do prawa francuskiego wprowadzono jeszcze dwa inne typy mandatu służącego do zarządzania spadkiem. Po pierwsze, mandatariusz powoływany jest na skutek umowy ze spadkobiercami (*mandataire désigné par convention*), do którego w myśl art. 813 KC franc. stosuje się przepisy o zwykłym mandacie (umowie zlecenie), czyli art. 1984 i n. KC franc. Po drugie, mandatariusz spadkowy powoływany w drodze orzeczenia sądu (*mandataire successoral désigné en justice*; art. 813-1–814-1 KC franc.). Oprócz tego, w 2007 r. wprowadzono jeszcze jedną szczególną postać mandatu, również pomyślaną głównie jako instrument służący zapewnieniu przedsiębiorstwom odpowiedniego zarządu w nadzwyczajnych okolicznościach. Jest to mandat przyszłej ochrony (*le mandat de protection future*; art. 477–488 i art. 492–494 KC franc.), który stanowi umowę zobowiązującą mandatariusza do reprezentowania mandanta na wypadek, gdyby mandant nie był w stanie samodzielnie zajmować się swoimi sprawami ze względu na pogorszenie się jego zdrowia psychicznego lub fizycznego. O ile więc mandat na wypadek śmierci zabezpiecza przedsiębiorstwo przed ryzykiem śmierci jego właściciela, o tyle mandat przyszłej ochrony jest odpowiedzią na ryzyko w postaci utraty przez niego zdolności do prowadzenia działalności (głównie z powodu choroby).

46. Francuski mandat na wypadek śmierci i polski zarząd sukcesyjny pełnią podobną funkcję. Jest nią **zapewnienie składnikom spadku na ograniczony czas po śmierci spadkodawcy zarządcy, który sprawuje swoją funkcję samodzielnie, wyłączając możliwość zarządzania tymi składnikami przez spadkobierców**. Wprowadzenie obu instytucji motywowano chęcią **ułatwienia sukcesji przedsiębiorstw** (jakkolwiek mandat na wypadek śmierci ma też inne funkcje). Zarówno mandat na wypadek śmierci, jak i zarząd sukcesyjny wprowadzono obok bardziej tradycyjnych rozwiązań – wciąż obowiązujących – takich np. jak wykonawca testamentu (we Francji *executeur testamentaire*, zob. art. 1025–1034 KC franc.), które nie cieszyły się dużą popularnością (tak w Polsce, jak i we Francji). **Stanowisko prawne man-**

datariusza na wypadek śmierci i zarządcy sukcesyjnego jest podobne. Dokonują oni czynności zarządu w imieniu własnym, ale z bezpośrednim skutkiem dla spadkobierców (zob. art. 812 ust. 1 KC franc.). Spadkobiercy są przy tym uprawnieni do otrzymywania korzyści wynikających z zarządzania majątkiem, podczas gdy zarządcy lub mandatariuszowi może przysługiwać tylko wynagrodzenie za sprawowane czynności (art. 812-2 i art. 812-3 KC franc.).

46.1. Zob. bliżej *K. Górniak*, Mandat, s. 919–939.

47. Między mandatem na wypadek śmierci i zarządem sukcesyjnym występują pewne różnice. Francuski ustawodawca uregulował mandat na wypadek śmierci w KC (art. 812–812-7 KC franc.), podczas gdy dla zarządcy sukcesyjnego w Polsce przewidziano odrębną ustawę pozakodeksową. **Ustanowienie francuskiego mandatu na wypadek śmierci jest ograniczone szczególnymi przesłankami.** Przede wszystkim, musi być ono usprawiedliwione poważnym i słusznym interesem (*intérêt sérieux et légitime*) związanym z osobą spadkobierców lub majątkiem spadkowym (art. 812-1-1 ust. 1 KC franc.). Ustanowienie zarządcy sukcesyjnego nie wymaga natomiast szczególnego uzasadnienia. **Ponadto, mandat na wypadek śmierci może uprawniać do zarządzania tylko na rachunek konkretnych, imiennie wskazanych spadkobierców (art. 812 ust. 1 KC franc.).** Nie jest dopuszczalne ustanowienie takiego mandatu ze skutkiem dla nieoznaczonych spadkobierców. **Z punktu widzenia regulacji zarządcy sukcesyjnego jest tymczasem obojętne, kto nabył przedsiębiorstwo po śmierci spadkodawcy.** Kompetencje zarządcy sukcesyjnego względem przedsiębiorstwa są samodzielne, nie wiążąc się z osobą konkretnego spadkobiercy. **Wreszcie, mandat na wypadek śmierci może uprawniać do zarządzania całym spadkiem lub jego wybranymi składnikami (art. 812 KC franc.).** Nie jest on przeznaczony jedynie do tego, by zarządzać przedsiębiorstwem. Przedmiotem mandatu na wypadek śmierci może być także zarządzanie – na przykład – udziałami w spółkach. Inaczej jest z zarządcą sukcesyjnym, przeznaczonym wyłącznie do zarządzania przedsiębiorstwem, co sprawia, że zastosowanie tej instytucji jest znacznie węższe niż mandatu na wypadek śmierci. Zob. bliżej *K. Górniak*, Mandat, s. 919–939.

48. **Obie instytucje – francuska i polska – są przykładem tworzenia w ustawodawstwach kontynentalnych instrumentów podobnych do angielskiego trustu.** Ich podstawowe założenie jest podobne do istoty trustu: rzeczywisty właściciel (spadkobierca) formalnie dysponuje tytułem do nabytych dóbr, ale wyłączna kompetencja do zarządzania nimi zostaje mu odjęta i przysługuje innej osobie, czyli powiernikowi, którym w prawie angielskim jest *trustee*, a we Francji i Polsce – mandatariusz na wypadek śmierci lub zarządca sukcesyjny.

48.1. O truście – w literaturze polskiej – zob. *R. Rykowski*, Pojęcie powiernictwa, s. 37–59; *K. Osajda*, Ustanowienie spadkobiercy, s. 272–282; *M. Zachariasiewicz*, Trust, s. 32–168.

49. Różnica między angielskim trustem a jego kontynentalnymi naśladowcami dotyczy, po pierwsze, funkcji. **Trust jest instrumentem o bardzo wielu zastosowaniach.** Można utworzyć go w celu wyodrębnienia całości lub części majątku spadkowego na wypadek śmierci osoby ustanawiającej trust, ale poza tym użyć dla zrealizowania wielu innych celów (np. rozstrzygnięcia problemów, które w naszym systemie prawnym są załatwiane instytucją bezpodstawnego wzbogacenia). Po drugie, inna jest teoretyczna konceptualizacja tych rozwiązań prawnych. **Aby uzasadnić rozejście się własności wyodrębnionych dóbr oraz kompetencji do zarządzania nimi, prawo angielskie postrzega *trustee* jako formalnego właściciela tych dóbr (w świetle *common law*).** Uprawnienia beneficjentów trustu (zwanych *beneficiaries* lub *cestui que trust*) względem majątku trustu (np. do odzyskania go po wygaśnięciu trustu lub na wypadek upadłości *trustee*) są wprowadzane skutecznie przeciwko wszystkim (*in rem*), ale chronione tylko przez – odrębny od *common law* – system *equity*. Majątek wyodrębniony w truście ma więc jednocześnie dwie grupy właścicieli o różnych uprawnieniach: *trustee* (uprawnionego do używania i zbywania majątku w świetle *common law*) i beneficjentów trustu (uprawnionych do otrzymywania korzyści uzyskanych z tego majątku oraz

odzyskania go na wypadek wygaśnięcia trustu w świetle *equity*). W prawie francuskim i polskim mandatariusz na wypadek śmierci lub zarządca sukcesyjny dokonują wprawdzie czynności zarządu wyodrębnionymi dobrami w imieniu własnym, ale nie czyni to ich właścicielami tego majątku. Dysponują oni kompetencją do zarządzania cudzymi dobrami. Wyłącznymi właścicielami tych dóbr są natomiast spadkobiercy.

50. Praktycznego znaczenia tej różnicy nie należy przeceniać. Stanowisko prawne powiernika (*trustee*) i beneficjentów trustu z jednej strony, a mandatariusza na wypadek śmierci lub zarządcy sukcesyjnego i spadkobierców (czy „właścicieli przedsiębiorstwa w spadku”) z drugiej strony, jest zbliżone, jeśli chodzi o praktyczne konsekwencje. Dla przykładu, zarówno beneficjenci trustu, jak i spadkobiercy mogą domagać się wydania wyodrębnionych składników dopiero na wypadek wygaśnięcia uprawnień powiernika (a także jego upadłości); mają oni prawo do korzyści – zysków – wynikających z zarządzania tymi dobrami; ich uprawnienia zasadniczo są skuteczne przeciwko wszystkim, z wyjątkiem osoby, która nabyła dobro od zarządcy w dobrej wierze. **Zakres upoważnienia i skutki działań *trustee* i zarządcy sukcesyjnego lub mandatariusza na wypadek śmierci są podobne**, np. w obu przypadkach osoby trzecie nabywają prawa bezpośrednio na podstawie umowy zawartej z zarządcą. Trudno oprzeć się wrażeniu, że koncepcja własności podzielonej, uzasadniająca trust, jest sposobem, w jaki prawnicy angielscy tłumaczą sobie językiem konstrukcji prawnych („konceptualizują”) mniej więcej te same rezultaty, które prawnicy kontynentalni wyjaśniają za pomocą koncepcji zarządu i upoważnienia do wykonywania cudzych praw i obowiązków.

51. Najważniejszą praktyczną różnicą między trustem a mandatem na wypadek śmierci lub zarządem sukcesyjnym jest to, że te ostatnie instrumenty są z założenia tymczasowe. Można ją ustanowić najdłużej na dwa lata, liczone od śmierci spadkodawcy, a są wyjątkowo może wydłużyć ten okres na nie więcej niż pięć lat (art. 812-1-1 ust. 2 i art. 812-4 KC franc.; art. 59 ust. 1 pkt 7 i art. 60 ZarządSukU). Trust może trwać o wiele dłużej (w prawie angielskim najwyżej 125 lat, a w niektórych jurysdykcjach nawet bez ograniczeń czasowych). **Ponadto, pozycja mandatariusza na wypadek śmierci lub zarządcy sukcesyjnego względem spadkobierców jest słabsza niż pozycja *trustee* względem beneficjentów trustu.** Spadkobiercy mogą doprowadzić do zakończenia zarządu sprawowanego przez francuskiego mandatariusza na wypadek śmierci, zbywając dobra objęte zarządem (art. 812-4 pkt 5^oKC franc.). Właściciele przedsiębiorstwa w spadku, objętego zarządem sukcesyjnym, mogą swobodnie odwołać zarządcę sukcesyjnego (art. 55 ZarządSukU). Beneficjenci trustu, co do zasady, nie mogą natomiast odwołać *trustee* (co najwyżej zmienić go na inną osobę, ale tylko za zgodą sądu) ani rozwiązać trustu.

52. Tego rodzaju instrumenty, jak mandat na wypadek śmierci i zarząd sukcesyjny, są więc próbą zaadaptowania trustu – jednej z najbardziej charakterystycznych instytucji prawa angielskiego (i systemów wywodzących się z prawa angielskiego) – do porządków *civil law*, ale z przyjęciem odmiennej konstrukcji prawnej. **W niektórych systemach *civil law* w tym samym celu wprowadza się trust w wersji niemal dokładnie odpowiadającej angielskiemu pierwowzorowi.** Wymaga to usamodzielnienia majątku powierniczego przez uznanie, że prawa majątkowe nie muszą przysługiwać konkretnemu podmiotowi, a mogą należeć do danej masy majątkowej ze względu na swoją funkcję. **Dzięki temu, majątek wyodrębniony w truście jest samodzielny i nie musi mieć żadnego właściciela.** W taki sposób trust został uregulowany w prawie Québecu (jako *fiducie* – zob. art. 1260–1298 KC Québec) i prawie czeskim (jako *svěřenský fond* – zob. art. 1448–1474 KC czes.).

52.1. Na temat konstrukcji trustu w systemach kontynentalnych (*fiducie* w prawie Québecu i *svěřenský fond* w prawie czeskim), jako majątku bez właściciela (a wyróżnionego tylko przez wspólną funkcję) – zob. A. Popovici, Trust in Quebec, s. 929–950. Samą koncepcję wyjaśnienia trustu jako zbioru praw

majątkowych należących do funkcjonalnie wyodrębnionej masy (a niekoniecznie do konkretnego podmiotu) – którą przeszczepiono do prawa Québecu – wymyślił *P. Lepaulle* (Traité théorique et pratique des trusts, s. 23–51), wzorując się na pracach *Aloisa von Brinza*. Współcześnie o tej koncepcji zob. *K. Górniak*, Trust (w druku). Najkrócej wyraża tę konstrukcję art. 2 KC Québecu, zgodnie z którym każdej osobie przysługuje majątek, przy czym majątek może być także przedmiotem podziału lub wyodrębnienia ze względu na cel (*affectation*), o ile przewiduje to ustawa. Przykładem wyodrębnienia majątku ze względu na jego cel jest właśnie ustanowienie *trustu*. Próbę recepcji trustu podjęto też w prawie węgierskim (jako *bizalmi vagyonkezelés*; art. 6:310–6:330 KC węg.). **Inne porządki prawne realizują funkcje trustu, kreując szczególny rodzaj osoby prawnej, jakim jest fundacja prywatna** (np. *Privatstiftung* w prawie austriackim). Wszystkie te rozwiązania są przejawem „**trustyzacji**” **prawa spadkowego na Kontynencie**.

53. Funkcję, jaką jest zagwarantowanie, by przedsiębiorstwo miało zarządcę po śmierci spadkodawcy, w większości kontynentalnych porządków prawnych (łącznie zresztą z Polską) mogą wypełniać bardziej tradycyjne instytucje, takie jak **wykonawca testamentu** (zob. np. art. 816–817 KC austr.; art. 1025–1034 KC franc.; art. 517–518 KC szwajc.; art. 700–712 KC wł.; art. 4:142–4:152 KC hol.; art. 986–990¹ KC) lub **pełnomocnik mortis causa** (tj. gdy pełnomocnictwo ustanawiane jest na wypadek śmierci mocodawcy, nazywane w Niemczech *postmortale Vollmacht*).

54. Szczególną instytucją służącą zarządzaniu spadkiem po śmierci spadkodawcy jest **ponadto holenderski zarząd powierniczy (*bewind*)** (art. 4:153–4:181 KC hol.). Jego przedmiotem może być spadek lub jego część (art. 4:153 ust. 1 KC hol.). *Bewind* musi być ustanowiony przez testatora, jakkolwiek osobę zarządcy może wyznaczyć sąd (art. 4:157 KC hol.). Pozycja osoby sprawującej *bewind* jest silna, ponieważ można ją ustanowić na dowolny okres, i w zasadzie nie podlega ona odwołaniu przez spadkobierców (a jedynie przez sąd). Zarząd taki wygasa najpóźniej z chwilą śmierci zarządcy (art. 4:164 ust. 1 lit. c KC hol.), a ponadto po pięciu latach od śmierci spadkodawcy sąd może zakończyć zarząd na wniosek spadkobiercy (art. 1:178 ust. 2 KC hol.).

54.1. Zob. bliżej *S. Perrick*, w: Introduction to Dutch Law, s. 132–133.

IV. Założenia ZarządSukU

55. ZarządSukU jest pierwszym i jedynym jak dotąd aktem prawnym poświęconym w całości problematyce sukcesji przedsiębiorstwa, a w szczególnego transferu zarządzania. Daleko jednak tej ustawie do wyczerpującego „prawa sukcesyjnego” (jak ją się niekiedy nazywa w prasie branżowej). Trudno mówić o kompleksowej regulacji sukcesji przedsiębiorstwa, i to nawet gdyby zawęzić tę tezę wyłącznie do przedsiębiorstw jednoosobowych (tak np. *M. Jaśniewicz*, w: *Babiarz, Jaśniewicz*, Komentarz, art. 1, Nb 1). Potrzeby tworzenia i uchwalania takiego prawa zresztą nie ma. Sukcesja przedsiębiorstwa to złożony problem ekonomiczny, którego rozwiązanie wymaga posłużenia się różnymi instrumentami prawa prywatnego (np. spadkowego, rodzinnego, zobowiązań, spółek) i publicznego (np. administracyjnego, podatkowego, bilansowego). **Niektóre z nich – adresowane wyłącznie do przedsiębiorców indywidualnych i współdziałających w ramach spółki cywilnej (art. 46–48 ZarządSukU) – uregulowano w ZarządSukU.**

56. Można rozważyć, czy istnieje potrzeba tworzenia szczególnego rozwiązania ułatwiającego sukcesję przedsiębiorstwa na wypadek śmierci akurat dla przedsiębiorstw rodzinnych prowadzonych przez osoby fizyczne. Odpowiedź na to pytanie jest pozytywna. Śmierć osoby fizycznej, która prowadziła działalność gospodarczą, jest poważnym zagrożeniem dla przetrwania pozostawionego przedsiębiorstwa (zob. *P. Księżak*, Przedsiębiorstwo, s. 155). Prowadzenie jednoosobowej działalności gospodarczej polega na skupieniu w osobie przedsiębiorcy zarządu nad przedsiębiorstwem oraz własności należących do niego składni-

[Przejdź do księgarni →](#)